

Літературні твори на шпальтах “Тернополя вечірнього” в контексті трансформації видання в період суспільних змін 1990-1991 рр.

О. К. Вільчинський

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м.Тернопіль, Україна
Corresponding author. E-mail: vilchik2008@ukr.net

Paper received 26.08.18; Accepted for publication 30.08.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-178VI29-18>

Анотація. Статтю присвячено дослідженню публікацій літературних творів у газеті “Тернопіль вечірній” у контексті трансформації видання в період суспільних змін 1990-1991 років. Розглянуто тенденції та особливості публікацій на різних етапах трансформації, їх вплив на творення соціокультурного феномену популярності тернопільської “вечірки” того часу як літопису подій у сфері політики, економіки, культури на зламі епох.

Ключові слова: літературна публікація, трансформація, національно-демократичне спрямування, декомунізація, колонка з продовженням.

Газета “Тернопіль вечірній” 1990-1991 рр. є цікавою для дослідників із кількох причин. По-перше, як феномен динамічної трансформації з новоствореного компартійного видання (перший номер вийшов 25 березня 1990 року) в опозиційне компартії і, як наслідок, стрімке зростання накладу, а отже, й популярності серед читачів (за півроку більш ніж утричі), по-друге, як соціокультурний феномен, своєрідний літопис тогочасних подій у сфері політики, економіки, культури й т.ін. Запропоновану розвідку присвячено дослідженню публікацій літературних творів у газеті “Тернопіль вечірній” в контексті трансформації видання в період суспільних змін 1990-1991 років.

Теоретичним підґрунтям для аналізу структурно-змістового аспекту друкованих ЗМІ означеного періоду стали праці А.Москаленка, В.Здоровеги, В.Різуна, В.Шкляра, Н.Шумарової, І.Михайлина, Т.Кузнецової, О.Сербенської, І.Крупського, Й.Люся, В.Лизанчука, Г.Почепцова, М.Василенка та ін.

Дослідження структурно-змістового аспекту преси Тернопільщини 1985-1991 рр. засвідчує певну унікальність цього регіону в період становлення незалежних мас-медіа України. Інтерес до цієї теми в загальноукраїнському контексті виявляли такі дослідники, як В.Владимиров, В.Карпенко, О.Голік, О.Кузнецова, В.Цісак та ін. Хоча загалом проблема становлення української незалежної преси наприкінці 1980-х – початку 1990 рр. як на загальнонаціональному, так і на регіональних рівнях, залишається малодослідженою.

Друковані ЗМІ Західної України вказаного періоду репрезентують особливості швидких трансформаційних змін, засвідчуючи пересмислення ролі преси в суспільно-політичних процесах. Характеристичні тенденції її розвитку, мовностилістичої специфіки відповідних текстів присвячені праці І.Павлюка, С.Костилюєвої, В.Базіва, Л.Турелик, В.Бортнікова, А.Бортнікової, Ю.Бідзілі, М.Романюка, В.Передирій, І.Паславського та ін. Однак преса Тернопільщини залишається недостатньо вивченою, і лише деякі аспекти функціонування окремих видань цього регіону потрапили в коло наукових зацікавлень Д.Григораша, Б.Машталярчука, О.Кузнецової, Д.Дуцик. Проте в згаданих наукових студіях йшлося винятково про журналістські тексти.

Водночас феномен літературних публікацій у пресі та його вплив на змістовий аспект друкованих видань викликає істотний інтерес з боку представників багатьох галузей науки, виступаючи предметом досліджень літературознавства і лінгвістики, філософії і психології, етики і соціології тощо. Але бракує праць, пов’язаних з

осмисленням впливу літературних публікацій у пресі з точки зору соціальних комунікацій, що й визначає актуальність запропонованої теми.

Метою статті є простежити й осмислити особливості публікацій літературних творів на шпальтах газети “Тернопіль вечірній”.

Щодо трансформаційних процесів, то “можна виділити щонайменше три етапи такої трансформації. Перший – від середини 1989-го до літа-осені 1990 р. – можна означити як тематичний, оскільки він характеризується появою на шпальтах газет раніше забороненої тематики (історичної, релігійної та ін.). У цей період газети починають охоплювати найбільш суперечливі питання суспільного буття, залучаючи читача до пошуку відповідей на них. Другий етап (літо-осінь 1990 р. – кінець серпня початок вересня 1991 р.), під час якого знайшла продовження не лише тенденція появи на шпальтах газет раніше забороненої тематики, а й створювалася видимість зовнішніх перетворень, можна назвати зовнішньо-трансформаційним. Натомість третій етап (кінець серпня – початок вересня 1991 р.), виходячи вже із реальної зміни статусу друкованих ЗМІ, можна вважати внутрішньотрансформаційним...” [1, с. 185]

Оскільки “Тернопіль вечірній” був заснований у березні 1990 року, коли в інших місцевих виданнях, передусім обласних газетах “Вільне життя” і “Ровесник”, на вимогу часу вже розпочалися і тривали трансформаційні процеси першого етапу, то вони не могли не позначитися і на новоутвореному виданні. З перших же номерів у “Тернополі вечірньому” розпочинається етап тематичної трансформації, що під впливом новообраної демократичної міської ради, яка виступає одним із двох співзасновників видання (іншим – до липня 1990 року – був міськком компартії), де більшість становлять представники опозиційного Народного Руху України, проходить значно інтенсивніше.

А щодо соціокультурної сфери, то вона залишається найменш дослідженою, зокрема, коли йдеться про публікації на газетних шпальтах літературних творів, що створювало своєрідне соціокультурне та ідеологічне наповнення, на тлі якого і відбувалися події, що передували проголошенню незалежності України та у перші місяці після цього.

Загалом публікація літературних творів, особливо поетичних, є характерною особливістю преси радянського періоду, де вони виступали як своєрідне доповнення ідеологічно заангажованих текстів і меншою мірою несли хоч якусь естетичну цінність. У перших номерах “Тернополі вечірнього”, який до 29 липня 1990 року

(№19) мав у спізасновниках міськом КПУ. Але після 19 липня означення газети як органу “міської організації Комуністичної партії України” зникає з логотипу видання (№ 19). Згідно з рішенням другої сесії міської Ради народних депутатів XXI скликання “Тернопіль вечірній” стає власністю тільки міської ради. Відтоді з вихідних даних видання “газета Тернопільської міської Ради народних депутатів і міської організації Комуністичної партії України” друга частина зникає назавжди.

Отже, можна констатувати, що вже в липні 1990 р. “Тернопіль вечірній” із першого етапу трансформації – тематичного, оминаючи другий етап, який ми кваліфікували як зовнішньоперетворювальний, одразу перейшов на третій – етап внутрішньої трансформації. Це передусім пояснюється тим, що новообрана Тернопільська міська рада першого демократичного скликання, де переважну більшість становили депутати від Народного Руху, своїм рішенням позбавила компартію права власності на видання. З того часу тернопільська “вечірка” стала рупором демократичних сил не лише міста, а й усього краю. Це видно, зокрема, і з географії публікацій, і з того резонансу, який вони отримували. Газета “Тернопіль вечірній” означеного періоду, намагаючись відповідати запитам своїх читачів, поступово стає виданням того типу, яке відомий дослідник періодичної преси І. Павлюк називає “народним часописом краю” [3, с.191].

Відтак трансформаційні процеси позначилися і на публікації літературних творів на шпальтах тернопільської “вечірки”, які можна простежити з першого ж номера. Так, у № 1 від 25 березня газета починає публікувати історичний нарис Михайла Грушевського “Про батька козацького Богдана Хмельницького”, що є літературною версією біографії відомого гетьмана. Це не що інше, як уже згадувана ознака першого етапу трансформації, а саме: поява на шпальтах газет раніше забороненої тематики (в даному випадку історичної). Публікація є ознакою швидких змін в інформаційному просторі тогочасної України, бо ще рік-два перед тим згадка імені визначного історика та громадського діяча часів УНР М.Грушевського вважалася крамолою, а про те, що його твори публікуватимуться в офіційній пресі не могло бути й мови. Публікацію нарисів газета завершує аж 10 червня (№12).

У наступному номері видання починає публікувати інший історичний нарис, а саме твір Валентина Шкареця “Гетьман Іван Мазепа” (№13, 17 червня), що за жанром так само є літературною версією біографії історичної постаті. Як і попередній нарис, цей також публікується в “Колонці з продовженням” впродовж чотирьох номерів (закінчення в №16 за 8 липня). Варто відзначити, що ці два нариси побачили світ на шпальтах видання, серед засновників якого на той час ще був тернопільський міськом компартії.

Щодо інших літературних публікацій 1990 р., то привертає увагу добірка поезій “Любов до рідного слова” (№5, 22 квітня), в якій представлені вірші молодих тернопільських поетів (Василя Махна, Бориса Щавурського, Віталія Гайди, Василя Мар’яша, Гордія Безкорвайного). На той час це були молоді поети, недавні випускники та студенти місцевого педінституту, які лише шукали свій шлях у літературі. Для добірки характерна відсутність ідеологічної заангажованості, притаманної опублікованим у газетах поезіям радянської епохи. І така вільність у виборі тем і форм віршування зі свого боку також є ознакою трансформаційних процесів,

що розпочалися у виданні.

До кінця року з’являється ще декілька поетичних публікацій і кожна з них відображає особливості перехідного періоду від компартійно-радянського до національно-демократичного видання. Так, 22 липня (№18) газета публікує відверто кон’юнктурний поетичний текст Володимира Вихруща “Тернопіль вечірній”. Про це свідчить хоча б назва вірша, однойменна з назвою газети, в яку він був надісланий.

12 серпня (№21) виходить ціла поетична сторінка, де представлені три поети різних поколінь: Борис Демків із поетичною добіркою “Моя свята страждальна Україна”, Олег Герман – “Серпнева вечоринь” і Марія Маслей – “Забуті слова”. Щодо змісту, то із трьох лише за поезією Б.Демківа стоїть чітка світоглядна проукраїнська позиція, що в той час потребувало громадянської мужності автора. Проте за формою подавання добірка свідчить про належність до випробуваної традиції розміщення віршів у газеті, де один автор виступає своєрідним “паротягом”, а інші слугують доповненням. Б.Демківу, уже знаному на той час поетові, належить іще одна публікація в “Тернополі вечірньому” (№16, 8 липня), а саме передмова до добірки поезій Івана Горбатого “Нижний камінь”, який передчасно пішов із життя, що швидше нагадує некролог. “Не стало Івана Горбатого. Як не дивно, а життя поета починається після його смерті...” – пише Борис Демків.

Ще дві поетичні публікації привертають увагу, а саме вірш (триптих) Павла Манаса (Мамалиги) “Пам’яті провісника волі” (№26, 16 вересня) і вінок сонетів Олександра Яцковського “Тернове поле” (№27-28, 23 вересня). Перша з них має присвяту: “Нещодавно у Тернополі відкрито пам’ятний знак Василю Стусу”, і далі у віршованій формі розповідається про життєвий і творчий шлях відомого поета-дисидента. Попри незначну літературну вартість цього поетичного тексту, він, вочевидь, цілком органічно вплітається у трансформаційний процес декомунізації, що відбувався в той період у “Тернополі вечірньому”. На відміну від першої, друга публікація, а саме “Тернове поле”, є радше кроком назад у сенсі творення нових контентів, адже по суті підтвердує радянську версію про походження назви міста Тернополя не від прізвища його засновника і першого будівничого Яна Алоїза Гарновського, а від міфічного тернового поля.

Наступна літературна публікація вересня 1990 р. – це історичний нарис Богдана Мельничука “В огнищі кривавих змагань”, яку можна вважати кроком вперед у викоріненні так званих “білих плям історії”, тобто раніше замовчуваних або заборонених до публікації тем. У нарисі йшлося про збройну боротьбу українських січових стрільців та воїнів Української Галицької Армії в українсько-польській війні 1918-1919 рр. і в українсько-російській 1918-1921 рр.

Ця ж тенденція, яку умовно можна назвати “крок вперед, крок назад” щодо творення нового контенту в публікаціях літературних творів на шпальтах “Тернополя вечірнього” в контексті трансформації видання, простежується і в наступному 1991 р.

Так, із літературних публікацій з’являється добірка з двох віршів Георгія Петрука-Попика – “Над Нярасом ти мене почуй” і “21 січня 1990 року”. Це поезія актуального громадянського звучання, викликана подіями в Литві, кровопролиттям при спробі штурму радянськими військовими телевежі у Вільнюсі, наповнена співчуттям

до литовського народу, захопленням його прагненням незалежності, а також в ній проведено паралелі з Україною.

Неоднозначною є публікація віршів Лесі Українки під рубрикою “Витоки” із загальним заголовком “Велика жінка України” (№12, 8 березня). Проте саме у “прив’язці” Лесі Українки до народженого комуністичною епохою свята “Міжнародного жіночого дня” і вбачається певна половинчастість та двозначність в акцентуванні на національно-демократичних пріоритетах поступу на шпальтах тернопільської “вечірки”.

6 квітня (№17) газета публікує добірку віршів 85-річного поета Бориса Павлівського під заголовком “Відкину з серця всю зневіру...” В молоді роки Борис Павлівський був в’язнем ГУЛАГу і його поезія просякнута мотивами засудження сталінських часів, а також вірою й оптимізмом щодо майбутнього України.

Вірш Георгія Петрука-Попика “Чорнобильська весна 1986 року” (№22, 27 квітня), поета уже знайомого читачам “Тернополя вечірнього”, виглядала, з одного боку, як кон’юнктура, з іншого – чорнобильська рана була надто свіжою, аби не викликати резонансу серед читачів. Невдовзі ще один, також уже відомий читачам газети автор – Василь Махно – публікує добірку віршів під назвою “Янгол руці зложить паперові”. Ця добірка, на відміну від попередньої, на перший погляд позбавлена текстів із виразним громадянським звучанням, все ж, на нашу думку, вносить куди більший вклад у творення морально-естетичних орієнтирів. Загалом поезія Василя Махна того періоду є фрагментом молодіжної субкультури, покликаної наблизити суспільство до посттоталітарного, проєвропейського напрямку розвитку.

Із літературних публікацій другої половини 1991 р. у газеті з’являється добірка віршів Володимира Вихруща “Квіти надії” (№42, 10 липня), витримана в традиційній, апробованій у радянські часи формі, а також два історичні нариси – “Невідома війна” Степана Шухевича з підзаголовком “Спомини з Української Галицької Армії” (№47, 27 липня – №53, 17 серпня) та “Повернення Уласа Самчука” Гаврила Чернихівського (№54, 21 серпня). Варто відзначити, що перший нарис “Тернопіль вечірній” закінчив публікувати напередодні так званого “ГКЧП” у Москві, а другий – у розпал подій, після яких Верховна Рада України 24 серпня 1991 р. на позачерговій сесії ухвалила Акт проголошення незалежності України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вільчинський О. Жанрова палітра на етапах трансформації друкованих ЗМІ Тернопільщини у 1989-1991 рр. – Кам’янець-Подільський: ПП “Медобори-2006”, 2011. – С.185-187.
2. Кравченко Оксана. Вплив змін технічних засобів комунікації на культуру міста. *Evropsky filosoficky a historicky diskurs*. – МК CR E 22312. – Praha, 2017. – S 97-101.

REFERENCES

1. Vilchynskiy O. Genre's palette at the stages of transformation of printed mass media of Ternopil region in 1989-1991. / *Kamyanets-Podilsky: PE “Medobory-2006”*, 2011, P.185-187.
2. Kravchenko Oksana. Influence of change of technical means of communication on city culture / *European philosophical and*

У першій половині осені в газеті домінує політична тематика, літературні публікації відсутні, і лише наприкінці жовтня побачила світ значна за обсягом літературна добірка одночасно поезії й прози, що зайняла дві газетні сторінки (№73, 26 жовтня). Поезію під рубрикою “Нова генерація” представив новостворений поетичний гурт “Західний вітер”: Василь Махно, Борис Щавурський, Віталій Гайда, Гордій Безкоровайний, а прозу – новела київського автора Богдана Жолдака “От таким от чином...” (у цей час в Тернополі проходили зйомки фільму “Іван і Кобила”, де Б. Жолдак був автором сценарію). Поетична добірка вийшла з передмовою із промовистим заголовком “Наслиньте палець” і підписом Б.Г. (можемо припустити, що це був Гордій Безкоровайний). Саме поява поетичної добірки “Західний вітер”, на нашу думку, стала найбільш вагомою літературною публікацією перших двох років існування “Тернополя вечірнього”. Газета виступила об’єднавчим фактором для молодих тернопільських поетів, надаючи свої шпальти під публікацію їхніх творів. “Західний вітер” проіснував ще близько десяти років, залишив свій слід в українській поезії і досі входить в один ряд із кращими молодіжними поетичними угрупованнями (“ЛуГоСад”, “БуБаБу”, “Пропапа грамота”, “Нова дегенерація” та ін), що було характерним явищем у сучасній українській літературі в дев’яностих роках ХХ сторіччя.

Відтак, можна зробити певні висновки, а саме: літературні публікації періоду суспільних змін 1990-1991 рр. у газеті “Тернопіль вечірній” органічно поєдналися з етапами трансформації із компартійного видання в національно-демократичне. У літературних публікаціях відображалися як “хороби зростання”, так і нові можливості, які відкривала перед літераторами реальна, а не декларована свобода слова в суспільстві, що “складається з безлічі спільнот, що розрізняються своїми ціннісно-смысловими орієнтаціями” [2, с.99], де друковане змінює середовище тією ж мірою, якою середовище впливає на друковане слово.

Загалом варто зазначити, що літературні публікації на шпальтах “Тернополя вечірнього” відображаючи за формою і змістом етапи трансформації видання, самі також відчували вплив трансформації, шукали нових форм та змістового наповнення.

3. Павлюк І. Офіційна, незалежна, партійна преса Волині 1990-х рр. як одна з мікромоделей архетипів національної журналістики / І. Павлюк // *Українська періодика : історія і сучасність* / [за ред. М.М. Романюка]. – Вип. 11. – Львів, 2003. – С.183-214.

historial diskourse, МК CR E 22312., Praha, 2017., P. 97-101.

3. Pavlyuk I. The official, independent, party press of Volyn in the 1990's as one of the micro-models of archetypes of national journalism // *Ukrainian Periodicals: History and Modernity* / [ed. MM Romanyuk]. Whip 11., Lviv, 2003., P. 183-214.

Literary works in the columns of the “Ternopil Evening” in the context of the transformation of the publication during the period of social changes in 1990-1991

O. K. Vilchynskiy

Abstract. The article is concentrated on the study of publications of literary works in the “Ternopil Evening” newspaper in the context of the transformation of the edition during the period of social changes in 1990-1991. The tendencies and peculiarities of publications at different stages of transformation, their influence on the creation of the socio-cultural phenomenon of popularity of the Ternopil “evening” at that time as a chronicle of events in the field of politics, economy and culture at the turn of the epoch have been investigated.

Keywords: transformation, national-democratic orientation, decommunization, continuation column, literary publication.